

Криштоф Н.С.,
кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри управління національним
господарством та економічної політики Національної академії
державного управління при Президентіві України

Трансформація економічної моделі розвитку як науково-практична проблема державного управління

Проаналізовано наукові підходи сучасних фахівців до дослідження проблеми трансформації економічної моделі розвитку. Виокремлено передумови прийняття державного рішення щодо формування певної національної економічної моделі та її трансформації. Зосереджено увагу на важливості розуміння нацією свого гео економічного та геополітичного місця та ролі у світі, а також фундаментальних цінностей, на яких будуються модель суспільного розвитку країни загалом та її економічна складова зокрема. Наголошено на тому, що соціальною основою сучасної економічної моделі має бути середній клас, інтереси якого проявляються в активній політичній поведінці та підвищенні його суспільної ролі в нашій країні. Зазначено, що держава покликана бути формуючою, креативною силою, спрямовуючим вектором соціально-економічних трансформацій, задавати необхідні параметри для успішної самоорганізації, саморозвитку та інтеграції в глобальну систему світового господарства.

Ключові слова: економічна модель, трансформація, глобалізація, реформи, державна політика, державне управління.

Kryshtof N.S. Transformation of economic model of development as the scientific and practical problem of public administration

Scientific approaches of modern experts to a problem of transformation of economic model of development are analysed. Prerequisites for making policy decisions on formation of a certain national economic model and its transformation are allocated. The importance of understanding of its geoeconomical and geopolitical place and role in the world by the nation as well as fundamental values, on which the model of social development of the country is built as a whole and its economic components in particular, is emphasized. It is noticed that middle class, interests of which are shown in active political position and strengthening of its social role in our country, has to be a social basis of the modern economic model. It is noted that the state is due to be the forming, creative force, the directing vector of social and economic transformations, set necessary parameters for successful self-organization, self-development and integration into global system of world economy.

Key words: economic model, transformation, globalization, reforms, state policy, public administration.

Крыштоф Н.С. Трансформация экономической модели развития как научно-практическая проблема государственного управления

Проанализированы научные подходы современных специалистов к исследованию проблемы трансформации экономической модели развития. Выделены предпосылки принятия государственного решения по формированию определенной национальной экономической модели и ее трансформации. Обращено внимание на важность понимания нацией своего геоэкономического и геополитического места и роли в мире, а также фундаментальных ценностей, на которых строятся модель общественного развития страны в целом и ее экономическая составляющая в частности. Подчеркнуто, что социальной основой современной экономической модели должен быть средний класс, интересы которого проявляются в активной политической позиции и укреплении его общественной роли в нашей стране. Отмечено, что государство призвано быть формирующей, креативной силой, направляющим вектором социально-экономических трансформаций, задавать необходимые параметры для успешной самоорганизации, саморазвития и интеграции в глобальную систему мирового хозяйства.

Ключевые слова: экономическая модель, трансформация, глобализация, реформы, государственная политика, государственное управление.

Постановка проблеми. Питання вибору, функціонування і трансформації економічної моделі розвитку є важливими для всіх без винятку держав та суспільств. Проте для України в нинішніх геополітичних та економічних умовах ця проблематика набуває надзвичайної актуальності. Глобалізація економічних процесів, зовнішня агресія та воєнне протистояння на Сході країни, поглиблення кризових явищ у різних сферах життєдіяльності потребують підвищеної уваги науковців і практиків у галузі державного управління до процесів формування та розвитку національної економічної моделі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових працях провідних українських фахівців, серед яких В.Бодров [1], І.Лукінов [2], І.Розпутенко [3], О.Савченко [4], О.Соскін [5; 6], М.Якубовський [7] та ін., досліджуються трансформації моделі економіки України з метою адаптації до сучасних глобалізаційних тенденцій та забезпечення національних інтересів України.

При цьому в рамках геоekonomіки світогосподарські процеси розглядаються з позиції прагматичних вигід від застосування геополітичних концепцій, з урахуванням таких складових, як просторове розміщення держав [3].

Науковці, зокрема, зазначають, що нова роль держави зумовлена суперечностями глобалізації світового господарства та фінансових ринків; підміною національних інтересів інтересами домінуючих на політичному олімпі фінансово-промислових груп; маргіналізацією окремих представників політичної еліти; екстремізмом і міжнародним тероризмом. Характерно, що з огляду на сучасний глобалізаційний процес головний чинник забезпечення конкурентоспроможності української економіки вбачається в активній державній політиці, спрямованій на створення ефективних регуляторних механізмів поєднання приватних і державних інтересів [1].

Аналіз наукових джерел свідчить, що поняття “економічна модель” часто ототожнюється з поняттям “економічна система”, тобто модель трактується як аналог досліджуваної системи. Це пояснюється дослідженням системи зв'язків між основними економічними формами, процесами та явищами. Для наукового аналізу, на нашу думку, необхідно розрізняти такі поняття, як “економічна система”, “економічна модель”, “модель економічного зростання”, “модель економічної трансформації”, “стратегія трансформації”. Особливо це важливо при виборі національних економічних моделей. Упровадження моделі відповідає стратегії уряду держави. Усі поняття взаємопов'язані, а стратегія має впроваджуватися за визначеними на державному рівні принципами та механізмами, що об'єднані єдиною назвою: “модель економічної трансформації”. Модель економічного розвитку країни є результатом реалізації обраної стратегії, яка має певну мету, що досягається шляхом ужиття ефективних заходів державної економічної політики.

Слід наголосити, що науковці пострадянських країн активно вивчали західні теорії, щоб на їх методологічній базі створювати власні економічні моделі. Більшість запозичених теорій базувалася на універсальних законах, які не враховували таких суттєвих чинників, як національні інтереси, ментальність, культура, релігійні особливості. Як приклад наведемо таке висловлювання Л.Х.Роквелла: “У той час, як інші школи здебільшого покладаються на ідеалізовані моделі економіки, австрійська теорія розглядає економіку як інструмент для розуміння того, як люди співпрацюють та конкурують у процесі досягнення своїх цілей, розподілу ресурсів і знаходження

шляхів побудови суспільного порядку, що процвітає. Підприємництву австрійці відводять роль критичної сили в економічному розвитку, приватну власність вважають суттєвою умовою ефективного використання ресурсів, а урядове втручання в ринковий процес – завжди і всюди деструктивною дією” [8, с. 12]. На наше переконання, останнє твердження є надто категоричним, і перенесення подібної практики на вітчизняний ґрунт не може бути беззастережним.

Як свідчить теоретичне узагальнення практичного досвіду, в основу національної моделі транзитивної економіки завжди покладено парадигмальний зміст кількох соціально-економічних систем: попередньої, яка зазвичай є змішаною, та нової. Тому в період міжсистемного переходу в будь-якій країні одночасно співіснують кілька економічних моделей: модель, яка базується на засадах попередньої системи, та модель, що генерує становлення нової системи.

Як слушно зазначає О.Соскін, формування та розвиток національної економічної моделі в рамках нової соціально-економічної системи відповідно до обраної країною стратегії розвитку має двоїстий характер. З одного боку, стара економічна модель поступово витісняється завдяки застосуванню визначених державою механізмів та важелів впливу, а нова утверджується та поширюється на весь економічний простір. З другого боку, нова модель не є сталою – вона, не змінюючи своїх засад, еволюціонує за формами прояву, адаптуючись до внутрішніх та зовнішніх загроз, що постають перед країною. В Україні сформувалася особлива конфігурація економічної моделі та існує система зв’язків: поряд із моделлю, яка утворилася із старої адміністративно-командної системи і має назву “модель державного соціалізму”, та моделлю, що репрезентує сучасну ринкову економічну систему, характерну для більшості розвинутих і заможних європейських держав та має назву “модель капіталізму”, у рамках цієї самої ринкової системи існує ще одна економічна модель, що склалася в нашій країні внаслідок невдало обраної стратегії розвитку, невирішення завдань перехідного періоду і незавершеності соціально-економічних та політичних реформ. Це “модель державно-монополістичного капіталізму”, яка нині за своїми масштабами переважає дві названі вище моделі [5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до окресленої тематики, низка невирішених питань щодо функціонування економічної моделі розвитку нашої країни в сучасних умовах, впливу державно-управлінських та інших чинників на соціально-економічні процеси потребує системних наукових досліджень та обґрунтувань.

Тож *метою статті* є аналіз проявів науково-практичної проблеми трансформації економічної моделі розвитку України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Становлення України як самостійної незалежної держави відбувається одночасно з поглибленням та ускладненням процесів глобальних трансформацій, які вплинули на економіку держави та життя її громадян. Україна завжди традиційно спиралася на потужний промисловий потенціал. Цьому сприяла наявність на території країни мінерально-сировинних та енергетичних ресурсів, необхідних для розвитку багатогалузевої індустрії.

Глобалізація змінила оцінку ключових факторів у забезпеченні розвитку промислового потенціалу. Природні ресурси хоч і залишаються основою промислового виробництва, але поступово втрачають свою роль як національний фактор, оскільки все частіше можуть бути компенсовані за рахунок імпорту.

Пріоритетного значення набувають фактори інфраструктурного змісту, які забезпечують інноваційний розвиток економіки: науково-технічні бази даних у різних галузях знань, фахівці відповідного профілю, дослідно-експериментальні та проектно-конструкторські фірми, лабораторії, інформаційно-комунікаційні мережі, тобто розвинута і спеціалізована інфраструктура, яка сьогодні формує інноваційні можливості країни та яку не можна придбати на ринку. На жаль, трансформаційні процеси в цьому напрямі не тільки не наблизили Україну до світових лідерів науково-технологічного та соціально-економічного розвитку, а й навіть додали деструктивних рис у відтворенні промислово-виробничої бази інноваційного розвитку економіки в цілому [7].

Безперечно, економіка кожної країни має розвиватись за певною національною моделлю. У методології дослідження національної економічної моделі виокремлюються згадувані вище базові поняття: “економічна система” та “економічна модель”; “модель економічного зростання”, “модель економічної трансформації”, “стратегія економічної трансформації”. Коли йдеться про економічну модель, мається на увазі комплекс ідей, положень, співвідношень, що дають змогу визначити оптимальне поєднання різних елементів економічної системи.

На базі обґрунтованої нової моделі зазвичай приймаються рішення, які мають трансформаційний або революційний характер стосовно досліджуваного об’єкта. Будь-яка економічна модель повинна охоплювати систему взаємозв’язків між такими економічними формами, як форми власності, сектори економіки, механізми регулювання, форми господарської діяльності [9].

Національні моделі поєднують у собі різні економічні моделі, і це вважалося б позитивною рисою, якби всі вони були інтегровані в єдине ціле, що розвивається в рамках спільної мети та відповідає інтересам суспільства. У зв’язку із цим виникають запитання: Чи можна назвати економічну модель України цілісною, тобто чи перебувають її складові у безконфліктному стані між собою? Чи спрямоване їх функціонування на досягнення єдиної мети, що, зазвичай, формулюється в стратегії розвитку економіки країни? Відповідь українських науковців на поставлені запитання міститься у висновку, зробленому в 2001 р. академіком НАН України І.Лукіновим: “В кінці ХХ сторіччя Україна змінила свої напрямки майбутнього соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних змін з урахуванням досвіду і досягнень розвинутих країн світу. Однак у результаті відсутності в нашій державі національної трансформаційної моделі і невдалого запозичення чужих моделей, зокрема моделі економічних реформ, яка відома як “вашингтонський консенсус”, на жаль, перехід у нову якість має руйнівний характер. Замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, побудови соціально орієнтованої демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня життя народу – Україна опинилася в глибокому занепаді” [2]. Слід констатувати, що відтоді кардинальних позитивних змін в Україні не відбулося.

Об’єктивними та суб’єктивними передумовами прийняття державного рішення щодо формування певної національної економічної моделі та її трансформації є зростання кризових явищ, загострення суперечностей у всіх сферах, падіння життєвого рівня громадян та збільшення державного внутрішнього і зовнішнього боргу. Це, власне, і є підставою для перегляду існуючої моделі та прийняття рішення

про необхідність її коригування або зміни. Україна, як свідчить аналіз, нині перебуває саме в такій ситуації.

Країни, які до початку глобальної кризи не сформували економічну модель, що відповідала б сучасним тенденціям і кон'юктурі світового ринку, мають обрати шлях не коригування моделі, а її кардинальної зміни. Важливими є розуміння нацією свого гео економічного та геополітичного місця та ролі у світі, а також фундаментальних цінностей, на яких будується модель суспільного розвитку країни загалом та її економічна складова зокрема (наявні ресурси та оцінка їх достатності для впровадження нової моделі). Реалізація стратегічної мети без ресурсів у кращому разі обмежується розробкою практичних національних проектів, які не будуть втілені в життя.

Для прийняття рішення щодо зміни економічної моделі у певний період часу необхідна сприятлива комбінація суспільних інтересів. Якщо ця комбінація виявиться критично конфліктною, то впровадження нової моделі може мати не еволюційний (це бажаний сценарій), а революційний характер або взагалі може не відбутися. Необхідне є також розуміння цього владно-бізнесовою елітою, яка, зрештою, приймає рішення про здійснення трансформації національної економічної моделі.

Однак навіть наявність усіх зазначених чинників впливу не свідчить про те, що вживатимуться практичні заходи щодо трансформації або зміни економічної моделі. Це означає, що країна підійшла до критичної точки, стану вибору одного із можливих альтернативних сценаріїв розвитку економіки:

- продовжувати розвиватися за існуючою економічною моделлю;
- упроваджувати зміни та реформи в банківській, бюджетній та податковій політиці;
- здійснити кардинальні реформи, спрямовані на трансформацію національної економічної моделі розвитку.

Сьогодення України відповідає стану вибору й характеризується тим, що в ній повною мірою діють зазначені фактори впливу. Але щоб правильно обрати одну із можливих альтернатив, потрібно орієнтуватися на певну, вже сформовану й реалізовану у світі модель, яка довела свою ефективність, адекватність та компромісність і при цьому враховує українські цінності та ментальність.

В Україні має бути обраний альтернативний сценарій, який би передбачав трансформацію національної економічної моделі шляхом реструктуризації її внутрішньої будови. Соціальною основою сучасної економічної моделі має бути середній клас, інтереси якого проявляються в активній політичній поведінці та зміцненні його суспільної ролі в нашій країні.

Нині ж Україна фактично дотримується стратегії, яка відповідає інтересам обмеженого кола владно-бізнесової еліти. Орієнтація країни на зміцнення цієї моделі пов'язана із виникненням ризику краху національної економіки. Ситуація набуває критичного стану, коли її вже неможливо ігнорувати. Проте навіть правильно сформульована стратегічна мета – стосовно України це трансформація національної економічної моделі – в процесі практичної реалізації завжди наражається на стримувальні противаги, основними з яких є наявні можливості, обмежені ресурси та інтереси впливових груп. Тому в досягненні позитивного ефекту від функціонування національної економічної моделі важливу роль відіграватиме пошук компромісів у суспільній системі “потреби – інтереси – ресурси – цілі – результат” [6].

Виникає запитання: Чи можливі економічні реформи в Україні під час війни? Більш точним є запитання: чи можливі в Україні реформи взагалі? Воєнні дії лише ускладнюють економічні реформи, але не блокують їх (знецінення гривні, падіння ВВП, незалучені зовнішні приватні інвестиції та неотримані кредити), але саме дії НБУ та уряду не створили умов для внутрішніх кредитів та інвестицій. Саме недосконалі адміністративні методи регулювання валютного ринку зумовили дефіцит валюти в Україні.

Справжні економічні реформи несумісні ні з популізмом, ні з корупцією, а їх результатом завжди є підвищення доходів та прибутків тих, хто інноваційно і чесно працює, в тому числі за рахунок зменшення чисельності і доходів корумпованих чиновників, тіньового бізнесу.

Війна почалася саме через відсутність реформ; Україна стала найбіднішою, а тому і найслабшою країною в Європі. Люмпенізація Сходу країни, з одного боку, і мілітаризація Росії – з другого – стали підґрунтям для розв'язання війни. Щодо реформ, то їх необхідно розпочати з радикального зменшення ВВП, який перерозподіляється через бюджет і соціальні фонди (не більше від 33%). Такий захід суттєво збільшить обігові кошти бізнесу і доходи українців, створить додатковий попит для зростання ВВП, забезпечить потенційне зростання відповідних фінансових ресурсів. Другим заходом реформування бюджетної політики має стати перерозподіл доходів на користь виробника: того, хто створює національне багатство, третім – перерозподіл доходів на користь місцевих бюджетів, що суттєво зменшить податки за рахунок скорочення витрат бюджету майже за всіма статтями, крім витрат на оборону та культуру. Більше того, ці заходи мають припинити емісійне фінансування бюджету НБУ, що позитивно вплине на курс гривні. Без такої реформи бюджету та реформи пенсійної системи катастрофа неминуча. Рационально проведена пенсійна реформа також має створити стимули для тривалої й напруженої трудової діяльності українців та легального отримувача доходів. Більше того: реформа має започаткувати накопичування фінансових ресурсів для довгострокових інвестицій в економіку України.

Наведені вище заходи створюють лише передумови для економічного зростання, яке стане можливим, коли запрацюють економічні механізми ринкової економіки – кредитний та інвестиційний. Сьогодні банки повинні створювати для цього умови, а головною функцією НБУ має стати підтримка цього зростання за умови фінансової та цінової стабільності. Саме НБУ за підтримки уряду має забезпечити щорічне збільшення кредитування бізнесу та підприємливих громадян за обґрунтованими ставками (на рівні 5–10% при інфляції 4–6%). Повинні домінувати ревальваційні тренди по гривні.

Успіх реформ залежатиме від українського суспільства, де панує соціальна справедливість, а не звичний для української “еліти” соціальний популізм. Українці після двох майданів відчують соціальну нечесність, вони підтримають пенсійну реформу, в тому числі і збільшення віку виходу на пенсію, за умови її справедливої диференціації: збільшення мінімального розміру пенсій за рахунок обмеження максимальних пенсійних виплат. Ефективна пенсійна реформа має створити стимули для тривалої трудової діяльності та легального отримувача доходів. Більше того, реформа має започаткувати накопичування фінансових ресурсів для довгострокових інвестицій в економіку України.

Ситуація в Україні залишається важкою. Головною причиною цього є тривалий збройний конфлікт на Сході країни. Як він розвиватиметься, передбачити практично неможливо. Але це не знімає відповідальності з керівництва України та політичної еліти за відсутність повноцінних реформ у політичній (конституційній), судовій та економічній сферах, секторі безпеки й оборони, енергетичній безпеці, за імітацію боротьби з корупцією та дерегуляцію. За відсутності динаміки в реалізації реформ європейська та світова спільнота стає більш стриманою в наданні економічної допомоги Україні [4].

Стосовно планів на той час, коли закінчатся воєнні дії, тут слід:

- сприяти налагодженню зв'язків українських виробників з провідними виробниками ЄС та інформувати європейські корпорації про виробничі можливості України, створити інформаційно-консультаційні послуги щодо можливостей та умов постачання продукції на європейські ринки;

- активізувати роботу уряду з міжнародними донорськими організаціями (ЄБРР, USAID) щодо розроблення та реалізації проектів технічної допомоги у промисловості з метою забезпечення приведення національних стандартів виробництва продукції у відповідність з європейськими гармонізованими стандартами;

- ініціювати розроблення пілотних інвестиційно-інноваційних проектів на засадах державно-приватного партнерства, спрямованих на зменшення витрат паливно-енергетичних ресурсів і впровадження новітніх технологій;

- скласти перелік об'єктів залізничної та дорожньої інфраструктури, які потребують першочергового відновлення шляхом будівництва, реконструкції, капітального та поточного ремонту, забезпечити відновлення Укрзалізниці із використанням фінансових механізмів лізингу, випуску та розміщення облігацій, залучення банківських кредитів на вигідних умовах та кредитів МФО;

- розробити генеральні плани розбудови залізничних та автомобільних доріг з урахуванням зміни обсягів вантажопотоків та напрямків їх руху внаслідок переформатування структури виробництва після закінчення бойових дій; нової логістики транзитних та зовнішньоторговельних перевезень (з урахуванням анексії Криму та ускладнення відносин з Росією); необхідності інтеграції національної транспортної системи до європейської транспортної системи [10].

Висновки. Кожна конкурентоспроможна країна має добре розвинуту, структурно визначену, зі сформованою парадигмою та виокремленим алгоритмом національну економічну модель. Україна ж після відновлення державності так і не спромоглася впровадити дієву економічну модель. Деформована та неефективна галузева структура промислового виробництва, відсталі технології та відсутність інноваційної парадигми розвитку в сучасних умовах на фоні несприятливих зовнішніх чинників є викликом для національної економіки. Українська промисловість продовжує втрачати відтворювальну функцію як індустріальний продуцент економічного розвитку, перетворюючись у сировинний додаток розвинутих країн та місткий ринок для імпорту високотехнологічної продукції.

У цих умовах держава має бути формуючою, креативною силою, спрямовуючим вектором соціально-економічних трансформацій, задавати необхідні параметри для успішної самоорганізації, саморозвитку та інтеграції в глобальну систему світового господарства з урахуванням неухильного зростання добробуту та гарантування

безпеки громадян. Упровадження конкурентоспроможної національної економічної моделі дасть змогу Україні перетворитися із відсталого транзитивної країни рецесійного типу на країну з належним рівнем добробуту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані з поглибленим дослідженням теорії опору внутрішнього і зовнішнього середовища процесам упровадження релевантної економічної моделі. Йдеться не про копіювання існуючих технічних моделей визначення опору, а про розробку теорії, яка дасть змогу уникнути суб'єктивізму в державному управлінні, розробляти програми соціально-економічного розвитку, що враховуватимуть властивості різних систем і формуватимуть з урахуванням цих властивостей інструменти й механізми, достатні для подолання негативного опору або формування позитивного (життєздатність середовища), використання його ресурсів для забезпечення дієвості економічної моделі.

Список використаних джерел

1. Економіка. Суспільство. Влада. Актуальні проблеми державного управління в умовах економічних і суспільних трансформацій : наук. зб. / наук. ред. В. Г. Бодров. – К. : Псіхея, 2012. – 152 с.
2. *Лукінов І.* До питання про концепцію і модель сучасного економічного розвитку України / І. Лукінов // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 4–9.
3. Теоретико-методологічні аспекти геоекономічної політики України : наук. розробка / авт. кол. ; за заг. ред. І. В. Розпутенка. – К. : НАДУ, 2013. – 64 с.
4. *Савченко О.* Війна й економічні реформи в Україні [Електронний ресурс] / Олександр Савченко. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/opinions/1379830-vijna-j-ekonomichni-reformi-v-ukrayini>
5. *Соскін О.* Необхідність зміни економічної моделі для конкурентоспроможного розвитку України / О. Соскін // Економіка ринкових відносин. – 2010. – № 5–6. – С. 137–147.
6. *Соскін О. І.* Теоретико-методологічні аспекти аналізу національної економічної моделі / О. І. Соскін // Актуальні пробл. економіки. – 2011. – № 3. – С. 35–46.
7. *Якубовський М. М.* Внутрішній ринок як дзеркало проблем української промисловості / М. М. Якубовський // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 4–15.
8. *Роквелл Л. Х.* Неминуща цінність досліджень Австрійської економічної школи / Ллевелін Х. Роквелл // Економ. часоп.-XXI. – 2010. – № 11–12. – С. 11–17.
9. *Касьяненко В. О.* Моделювання та прогнозування економічних процесів : навч. посіб. / В. О. Касьяненко, Л. В. Старченко. – Суми : Універ. кн., 2006. – 184 с.
10. Щодо сучасного становища та заходів відбудови економік Донецької та Луганської областей [Електронний ресурс] : аналіт. записка. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1639/>